

УДК [376 : 378. 046.4] (477)

РІВЕНЬ ПІСЛЯДИПЛОМНОЇ ОСВІТИ УЧИТЕЛЯ-ДЕФЕКТОЛОГА: ІСТОРІЯ, СУЧАСНИЙ СТАН

Гладуш В.А.

Інститут корекційної педагогіки та психології
НПУ імені М.П. Драгоманова

Висвітлено вимоги до професійної підготовки вчителя-дефектолога, рівня його післядипломної освіти у різні історичні періоди. Зроблено порівняльний аналіз змісту сучасної післядипломної освіти дефектологів і вимог існуючих професіограм.

Освещено требования к профессиональной подготовке учителя-дефектолога, уровня его последипломного образования в разные исторические периоды. Сделан сравнительный анализ содержания современного последипломного образования дефектологов и требований существующих профессиограм.

It's considered the requirements for professional training of teacher in defectology, his level of post-graduate education in different historical periods. It's made a comparative analyses of the nature of post-graduate education of defectology staff and the requirements of existing profессиоgrames.

Ключові слова: післядипломна освіта, дефектологи, професіограма.

Ключевые слова: последипломное образование, дефектологи, профессиограмма.

Key words: post-graduate education, defectology staff, profессиоgrames.

Постановка проблеми. Для глибокого розуміння і правильного розв'язання багатьох сучасних проблем перепідготовки, підвищення кваліфікації дефектологічних кадрів великого значення набуває вивчення, теоретичний аналіз і творче використання досвіду, набутого за весь період розвитку нашого суспільства, народної освіти і вищої педагогічної школи зокрема. Історичний підхід дає змогу глибше розуміти закономірності поступу того чи іншого явища, його стану і напрямів подальшого вдосконалення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Процеси становлення й розвитку післядипломної освіти педагогічних кадрів розглядали багато вчених, серед яких С.В. Крисюк, А.І. Кузьмінський, Н.Г. Протасова, Л.Є. Сігаєва та ін. Однак усі ці дослідження стосуються загальних питань професійного навчання. Специфіка розвитку теорії і практики післядипломної освіти дефектологів залишається поза увагою вчених. Тому проблема підвищення фахової кваліфікації та формування системи післядипломної педагогічної освіти дефектологів іще не стала предметом ґрунтовних наукових досліджень.

Мета дослідження полягає у висвітленні рівня післядипломної освіти дефектологів в Україні і відповідності його вимогам існуючих професіограм.

Виклад основного матеріалу. Вимоги до професійної підготовки вчителя-дефектолога, рівня його післядипломної освіти в різні історичні періоди були різними. Вони визначалися насамперед уявленнями про професіоналізм вчителя, які залежали від наступних факторів: розвитку економіки країни, рівня розвитку науки (медицини, психології, педагогіки та її галузі – спеціальної педагогіки, природничих, гуманітарних та інших наук), розвитку загальної та спеціальної освіти, відносин суспільства до людей з порушеннями розвитку, цілей і завдань корекційного впливу на аномальних дітей. Ці проблеми висвітлені в наукових працях В.І. Бондаря, Х.С. Замского, І.Г. Єременка, М.З. Кота, Н.Н. Малофєєва, С.П. Миронової, Н.М. Назарової, В.М. Синьова та ін.

Перші вимоги до професійних якостей педагога, який виховує дітей з проблемами у розвитку висловлені К.К. Грачовою. Серед найбільш важливих особистісних якостей дефектолога вона виділяє: терпіння, витримку, любов і ласку. Вона акцентувала, що педагог повинен завжди пам'ятати, що має справу з хворою і ненормальною дитиною і відповідно ставитися до неї. На її думку вираження досади, нетерпіння додають ще більшого гніву і залякують слабких дітей, озлоблюють більш озлоблених, а також дають привід до низки антисоціальних вчинків з боку вихованця. Вона вважала, що дефектолог повинен володіти насамперед методами виховання і навчання цих дітей, вміти широко використовувати індивідуальні методи і основи рефлексології, стежити за правильністю мовлення дітей. Важливою професійною вимогою є вміння збуджувати в дитині енергію. К.К. Грачова була переконана, що жінки в ролі дефектолога кращі й терплячі, ніж чоловіки.

Важливі ідеї, що стосуються особистісних якостей дефектолога висловлені І.О. Сікорським. Він вважав, що важливим завданням педагогів, які працюють з дітьми з відхиленнями в розвитку, є прагнення, щоб настрої духу дітей був завжди таким, який властивий дитячому віку, тобто життєрадісним. Тільки цей настрої може бути істинним показником, що для дитини все зроблено головне і необхідне.

В.П. Кащенко в роботі „Педагогічна корекція” зробив спробу створення типології дефектологів, у якій проводиться думка, що необхідний правильний підбір педагогів до роботи з дітьми, які мають порушення в розвитку. Він виділив такі типи педагогів-дефектологів: сугестивний (діє на почуття дитини), динамічний і материнський. Учений також виділив необхідні професійні якості: твердо знати спрямованість педагогічного процесу в цілому, вміти організувати соціальне середовище, яке оточує дитину, організувати колективну діяльність дітей, вміти спостерігати і вивчати своїх вихованців. Крім цього він зазначав, що дефектолог вимагає крім спеціальної підготовки, ще життєвого досвіду. Учений вважав, що не можна приступати до цієї роботи педагогу, який молодший 24–25 років. До особистісних якостей дефектолога В.П. Кащенко відносив: велику витримку, терпіння й „уміння задовольнятися невеликими поступовими успіхами”. Вчений спростував існуюче положення про те, що ця категорія педагогів повинна володіти темпераментом сангвініка і проводив думку про необхідність підбору вчителя з певними психологічними характеристиками до кожного учня. А ще В.П. Кащенко був прихильником пропаганди серед широких кіл вчителів масових шкіл і батьків основ корекційної педагогіки.

Отже, учені першої половини ХХ ст. вважали важливим для педагогічного персоналу в особі аномальної дитини побачити не тільки об'єкт корекційно-педагогічного впливу, але й особистість з її переживаннями і радощами.

Д.І. Азбукін у своїй роботі „Розумова відсталість дітей та як з нею боротися” вказував, що педагогічні працівники, які мають справи з аномальними дітьми, обов'язково повинні бути суспільниками і пропагандистами оздоровлення праці та побуту, тобто вченим затверджувалася соціальна функція дефектолога.

Г.М. Дульнєв вважав, що в роботі дефектологічних кадрів важлива роль повинна відводитися колективній роботі педагогічного колективу шкіл із виховання розумово відсталих учнів. Учитель повинен володіти навичками управлінських функцій, здійснювати індивідуальний і диференційований підхід до кожного учня, мати здатність стимулювати учнів до активності, діяльності, приділяти увагу роботі з батьками учнів, допомагаючи створювати необхідні виховні умови для дитини в сім'ї.

Значний внесок у розвиток уявлень про професійні якості дефектолога зробив Х.С. Замський. Він у своїх наукових працях відобразив зміни вимог до дефектолога на різних етапах розвитку суспільства, а його учениця А.І. Живіна розкрила ті знання, вміння та якості, яким повинен був володіти дефектолог у середині 1970-х рр.

І.Г. Єременко, аналізуючи діяльність дефектологів допоміжних шкіл стверджував, що педагогічне керівництво учнями здійснюється на жаль не завжди специфічно, тобто далеко не в повній відповідності з особливостями пізнавальної діяльності розумово відсталих дітей. Він вважав за необхідне розробку системи наукових принципів педагогічної діяльності учителя допоміжної школи. Також він вказував на особливі якості педагога, завдяки яким він зможе зацікавити дітей навчальною роботою, знайти правильну форму спілкування з ними і найдієвіші форми виховання їх.

Питання рівня професійної підготовки дефектологічних кадрів у дефектологічній теорії вперше почало підніматися і обговорюватися в 1970-х рр., коли дефектологічні факультети педагогічних ВНЗ СРСР перейшли на підготовку кадрів за новими навчальними планами і програмами (в Україні введено нові спеціальності „олігофренопедагогіка і логопедія” (1964), „олігофренопедагогіка і праця” (1967)), у яких передбачалася нова логічна схема і погодинна сітка викладання психолого-педагогічних дисциплін. Для кожної спеціальності було введено паспорт спеціальності, який включав обсяг суспільно-політичних, психолого-педагогічних і спеціальних знань, а також програму методичних умінь і навичок. Велике значення приділялося вихованню особистісних і професійно-значимих рис учителя. Як стверджує у своєму дослідженні І.М. Яковлєва, зміни, які пройшли у вищій педагогічній освіті у цей період, визвали необхідність узагальнення досвіду підготовки спеціалістів дефектологічного профілю і на його основі визначення подальших шляхів розвитку дефектологічної освіти [3, с. 25].

Питання підготовки дефектологічних кадрів, підвищення їхньої кваліфікації активно обговорювалися на сторінках союзного часопису „Дефектологія” під рубрикою „Підготовка и повышение квалификации дефектологов”. Розглядалися питання виховання професійно-педагогічних інтересів у дефектологів, інтеграції знань із галузі медичних, психологічних і педагогічних дисциплін. Зокрема, в статті „О подготовке дефектологических кадров в Киевском пединституте” В.І. Бондар і Н.Ф. Засенко розкрили здобутки, тенденції і особливості підготовки дефектологів в Україні. Н.М. Назарова у статті „Системный подход к организации профессиональной подготовки учителя-дефектолога” зазначила „... Наибольшим важным элементом якісних показників цілей системи підготовки дефектологів, як і будь-якого іншого фахівця, є сукупність кваліфікованих вимог, обґрунтованих науково. Прийнята в 1982 р. і діє в даний час „Кваліфікаційна характеристика вчителя-дефектолога” за спеціальністю „Дефектологія” містить лише узагальнені вимоги і потребує суттєвого доопрацювання: визнаючи спеціальністю не дефектологію а, наприклад, сурдопедагогіку, тифлопедагогіку і т.д., необхідно конкретизувати коло професійних функцій, сфери професійних знань і галузь професійної компетенції стосовно до кожної спеціальності та її спеціалізаціями. Застосування кваліфікаційної характеристики як

вихідного, базового документа при побудові системи підготовки дозволить здійснити якісно новий підхід до відбору і організації змісту освіти вчителя-дефектолога, забезпечить його фундаменталізацію” [2].

Упродовж 1980-х рр. проводилася робота з розробки професіограми вчителя-дефектолога. Зокрема, Н.М. Назаровою висвітлена і науково обґрунтована професіограма сурдопедагога. Різними дослідженнями робилися спроби визначити сутність праці дефектолога. Наприклад, А.Й. Живіна зауважила, що мистецтво педагога-дефектолога полягає в умінні розбудити у дітей допитливість.

Останні десятиліття характеризуються зростанням наукового інтересу до проблем підготовки і організації післядипломної освіти дефектологічних кадрів. Проведено дослідження, які направлені на підвищення ефективності професійної діяльності (Н.М. Назарова, 1992; С.М. Соколова, 1988; Н.А. Строгова, 1999), вивчення особистісної готовності дефектолога до корекційно-педагогічної роботи з дітьми (М.З. Кот, 1991; С.П. Миронова, 2007; О.В. Колтакова, 2009; І.М. Яковлева, 2010; Л.О. Гладун, 2011).

Важливим було дослідження М.З. Кота, в якому робиться теоретичний аналіз готовності майбутніх олігофренопедагогів до трудового навчання й виховання розумово відсталих учнів, встановлення обсягу необхідних для цього знань, умінь, особистісних якостей, нових параметрів професіограми вчителя трудового навчання, визначення принципів, завдань, змісту та засобів формування готовності студентів до майбутньої професійно-педагогічної діяльності в умовах допоміжної школи.

С.П. Миронова розкрила теоретико-методичні засади підготовки майбутніх учителів до корекційної роботи, де показала стан та особливості професійної підготовки, розробила концептуальну модель особистості та діяльності сучасного педагога-дефектолога.

О.В. Колтакова висвітлила особливості підвищення професійної кваліфікації учителів-логопедів на сучасному етапі.

І.М. Яковлева дослідила теоретико-методологічні проблеми формування професійних компетенцій учителя-олігофренопедагога в системі безперервної педагогічної освіти.

Л.О. Гладун розкрила шляхи формування методичних компетенцій у корекційного педагога на сучасному етапі.

Таким чином, протягом всієї історії розвитку освіти та ролі в ньому вчителя дослідники, намагаючись виділити професійно значущі для дефектолога якості, виділяли обставини, які виступають в ролі умов праці, – вік, тип статури, ознаки зовнішності, антропометричні характеристики людини, стан здоров'я, характер, які, безумовно є важливими і мають цілком певне значення для успіху професіонала. Разом з тим, виділялися вимоги до педагогічної техніки. Значно пізніше стали пред'являтися вимоги до знань і вмінь дефектолога, і, нарешті, до особистості. В якості професійно важливих рис особистості вказувалися емоційна стійкість, високий рівень вираженості самоконтролю.

На думку С.П. Миронової національна система вищої освіти в Україні має спиратись на державні стандарти, в яких одним із головних орієнтирів має бути модель спеціаліста. Аналіз літературних джерел і офіційних документів дозволив зробити їй висновок, що така модель щодо педагогів-дефектологів в Україні відсутня, тому вчена сформулювала її і науково обґрунтувала. Орієнтиром виступила соціальна характеристика спеціальності “Дефектологія”. Визначено й описано соціальні ролі педагога-дефектолога, через виконання яких він реалізує соціальні функції як вимоги, висунуті суспільством до цієї професії. Визначено, що найбільш повно діяльність педагога-дефектолога можна представити через такі функції: діагностична; орієнтаційно-прогностична; конструктивно-проектувальна; корекційна; організаційна; інформаційно-пояснювальна; комунікативно-стимулююча; аналітико-оцінювальна; дослідницько-творча. Проте найспецифічною у професійній діяльності педагога-дефектолога, яку власне глибоко дослідила С.П. Миронова є корекційна функція. Її сутність полягає у виправленні чи послабленні вад психофізичного розвитку дитини у процесі навчання та виховання, профілактиці ускладнень структури дефекту; створенні умов для максимально можливого цілісного розвитку особистості розумово відсталої дитини; формуванні дитячого колективу; навчанні батьків прийомам організації ігрової, трудової, навчальної діяльності дитини, окремим корекційним прийомам і методам [1, с. 16].

Сьогодні особливий інтерес у освітніх закладів, які здійснюють організацію і надання послуг післядипломної педагогічної освіти повина викликати модель особистості і професійної компетентності дефектолога, яка може бути відображена в професіограмі дефектолога, відповідати вимогам сучасної реальності і зорієнтована на вирішення професійних завдань у ближньому майбутньому, а, саме на готовність дефектологів до вирішення завдань педагогічної допомоги особам з порушеннями інтелектуального розвитку, а також сім'ям, які виховують таких дітей. Варіанти професіограм учителя уже напрацьовані В.О. Слатьоніним, Є.І. Антиповою, М.І. Болдиревим.

І.М. Яковлева пропонує структуру професіограми олігофренопедагога, яка містить три взаємопов'язаних блоки: характерологічні особливості особистості професіонала; професійно-педагогічні знання; спеціальні професійні компетенції. Учена детально розписує кожен компонент професіограми, що дає можливість уявити

особистість учителя допоміжної школи та тонкощі й особливості його практичної діяльності, а застосування методу рефлексії – співвіднести цю модель із реаліями.

Отже, на сучасному етапі рівень післядипломної освіти дефектолога (зокрема, олігофренопедагога) можна визначити шляхом співвідношення знань, умінь і навичок, які формуються в ході отримання освіти і вимог, які сформульовані в професіограмі.

Кафедра психокорекційної педагогіки Інституту корекційної педагогіки і психології НПУ ім. М.П. Драгоманова згідно з ліцензією надає послуги удосконалення післядипломної освіти олігофренопедагогам у формі курсів підвищення кваліфікації. Програма курсів передбачає вивчення різних аспектів, спрямованих на вирішення актуальних завдань корекційної психопедагогіки, спеціальної психології та основних методик викладання, що вирішують реабілітаційні, соціально-психологічні, корекційно-розвивальні та виховні проблеми.

Метою курсу є поглиблення теоретичних знань і практичних умінь слухачів з перерахованих важливих напрямків психокорекційної роботи.

Структурно програма курсу складається з чотирьох модулів, міжпредметний взаємозв'язок яких є підґрунтям корекційно спрямованого навчання та виховання учнів з інтелектуальною відсталістю.

Перший модуль передбачає вивчення основ корекційної психопедагогіки, розкриває принципи навчання та проблеми теорії та методики виховної роботи.

Другий модуль має на меті висвітлення основних понять спеціальної психології (олігофренопсихології), важливих аспектів диференційної діагностики та психологічну характеристику. Особлива увага надається характеристиці пізнавальних процесів дітей зазначеної категорії та психокорекційній роботі з ними.

Третій модуль присвячений методиці викладання української мови в загальноосвітньому навчальному закладі для дітей з інтелектуальною недостатністю. Він передбачає як ознайомлення з загальними питаннями методики, так і вивчення методичних основ навчання грамоти, читання, граматики, правопису та розвитку зв'язного усного та писемного мовлення учнів з інтелектуальною недостатністю.

Четвертий модуль розкриває основи методики викладання математики в загальноосвітньому навчальному закладі для дітей з інтелектуальною недостатністю, а саме: особливості засвоєння матеріалу математичного змісту, методи, організацію та пропедевтику навчання математики.

Передбачається, що слухачі курсів повинні знати: основні поняття та загальноприйняту на сучасному етапі розвитку психокорекційної педагогіки та спеціальної психології термінологію; принципи навчання дітей з інтелектуальною недостатністю; особливості диференційної діагностики інтелектуальної недостатності від подібних станів; специфіку проведення психокорекційних занять з учнями з інтелектуальною недостатністю; особливості засвоєння цією категорією учнів граматичного та математичного матеріалів; характеристику періодів навчання грамоти та методи навчання; методику вивчення нумерації, арифметичних дій, розв'язання арифметичних задач тощо;

Також після закінчення курсової підготовки слухачі повинні уміти: проводити уроки різних типів з учнями, що мають інтелектуальну недостатність; компетентно проводити корекційно-розвивальну роботу на всіх уроках; враховувати особливості пізнавальних процесів учнів з інтелектуальною недостатністю під час проведення уроків і в позаурочний час; використовувати інноваційні технології під час проведення уроків. Підсумковий контроль за результатами вивчення курсу здійснюється у вигляді захисту випускної роботи слухачів курсів.

Навчальний план перепідготовки за спеціальністю 7.010106 „Дефектологія”, 0101 „Педагогічна освіта”, спеціалізація – „корекційна педагогіка” (на базі вищої освіти), яка здійснюється в Дніпропетровському обласному інституті післядипломної педагогічної освіти (ОІППО) включає 1270 годин навчального часу, які розподілено на п'ять циклів.

Цикл професійної та практичної підготовки (530 годин) включає такі навчальні дисципліни: „Вступ до спеціальності”, „Основи корекційної роботи в спецзакладах”, „Корекційна педагогіка”, „Історія корекційної педагогіки”, „Основи сурдопедагогіки”, „Основи тифлопедагогіки”, „Основи олігофренопедагогіки”, „Діти з ДЦП”, „Діти з ЗПР”, „Основи логопедії з методикою”, „Діти з заїканням”, „Інклюзивна освіта”, „Психолого-педагогічна діагностика”, „Система закладів для дітей з особливостями в розвитку”, „Відбір дітей до спеціальних навчальних закладів”, „Спеціальна психологія”, „Психопатологія дитячого віку”, „Корекційно-реабілітаційні служби”, „Корекційна психопедагогіка”.

Цикл основ медичних знань, охорони здоров'я та життя дітей (168 годин) включає такі дисципліни: „Основи медичних знань”, „Основи генетики”, „Основи невропатології”, „Клініка розумової відсталості”, „Клініка дитячих захворювань”, „Анатомія, фізіологія, патологія дітей і підлітків”, „Основи безпеки життя дітей”.

Цикли гуманітарних та соціально-правових дисциплін (152 години); методик викладання основ наук у загальноосвітніх спеціальних навчальних закладах для дітей з особливостями в розвитку (272 години); навчальних дисциплін за вибором студентів (60 годин).

Аналіз співвідношення змісту навчальних програм кафедри психокорекційної педагогіки Інституту корекційної педагогіки і психології НПУ ім. М.П. Драгоманова і кафедри корекційної педагогіки Дніпропетровського ОІППО, згідно з якими здійснюються послуги післядипломної освіти педагогічним працівникам допоміжних шкіл в Україні і вимог до психолого-педагогічної підготовки із професіограми вчителя (В.О. Сластьонін, Є.І. Антипова, М.І. Болдирєв) та вимог щодо професійно-педагогічних знань із професіограми олігофренопедагога (І.М. Яковлева) показує, що вони у своїй основі співпадають, що дає підстави стверджувати, що рівень якості надання післядипломної освіти олігофренопедагогам в Україні відповідає сучасним вимогам. Звичайно, що важче визначити рівень спеціальних професійних компетенцій, яких набуває дефектолог у процесі отримання освіти. Простіше це зробити при такій формі післядипломної освіти, як перепідготовка. По-перше, часові показники здобуття освіти дають реальну можливість сформувати спеціальні професійні компетенції. По-друге, форма звітності дати об'єктивну оцінку рівню засвоєння. Досвід свідчить, що при оцінюванні професійних компетенцій дефектолога особлива увага повинна бути приділена компетенціям у галузі діагностичної, корекційно-педагогічної, соціально-педагогічної, комунікативної діяльності, які не має аналогів в діяльності педагога, що працює з нормально розвинутими дітьми, або такими, що відрізняються значною своєрідністю. Це досягається шляхом застосування різних педагогічних технологій. Наприклад, контрольних завдань, у процесі вирішення яких слухачі повинні використовувати отримані знання у своїй педагогічній діяльності та в ході виконання випускної кваліфікаційної роботи. До речі, саме під час підготовки випускних кваліфікаційних робіт, в ході яких відбувається осмислення практичного досвіду і теоретичних знань, застосування спеціальних методик, усвідомлення творчого підходу до навчання, виховання, розвитку, соціальної адаптації та інтеграції в суспільство дітей з обмеженими можливостями здоров'я можна чітко побачити набуті слухачем компетенції, рівень їх розвитку і дати їм об'єктивну оцінку.

Але треба добре усвідомити, ні ВНЗ, ні заклад післядипломної освіти, ні спеціальна школа не можуть тепер дати запасу знань і необхідних компетенцій на довгу перспективу, оскільки науково-технічний прогрес робить своє, все набуває сьогодні старіє з неабиякою швидкістю. Тому завдання перед дефектологом полягає в тому, щоб навчитися поповнювати їх самостійно, бути готовим навчити цього ж школярів. І річ, тут не стільки в простому засвоєнні готових висновків, скільки в умінні здобувати знання самостійними дослідженнями. А це потребує вільного володіння і загальними законами пізнання, і методами наукового дослідження, типовими для педагогічної науки, зокрема, дефектологічної галузі.

Висновки. Таким чином, післядипломна освіта педагогічних працівників спеціальних шкіл обов'язково повинна бути такою, щоб її фаховий рівень у повній мірі відповідав спеціалізації діяльності шкіл, а рівень наданих знань, сформованих професійних компетенцій дефектологів створював можливість якісно виконувати функціональні обов'язки. Це одна із основних вимог спеціальної школи, оскільки значний відсоток учителів і вихователів не мають спеціальної освіти, що негативно позначається на якості освітніх послуг та ефективності корекційної роботи, адже педагогічному працівнику спеціальної школи доводиться вирішувати складні завдання й проблеми, зумовлені порушеннями психічного і фізичного розвитку, створювати спеціальні умови для корекції недоліків розвитку в учнів у процесі сприймання і уявлень, мислення і мовлення, інтересу і потреб, пам'яті і емоційно-вольової сфери.

Аналіз співвідношення теоретичних проектів і практичних здобутків системи післядипломної педагогічної освіти показує відповідність обох рівнів, що дає підстави стверджувати про високий рівень освітніх послуг, які на сучасному етапі отримують дефектологи. Проте це не говорить, що відсутні проблеми, труднощі. Головна – це високі вимоги сучасної спеціальної школи, упровадження інклюзивного навчання тощо. Перспектива одна – активне упровадження інноваційних процесів.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Миронова С. П. Теоретико-методичні основи підготовки майбутніх учителів до корекційної роботи в освітніх закладах для дітей з вадами інтелекту / автореф. дис. на здобуття ступеня докт. пед. наук : спец. 13.00.03 „Корекційна педагогіка” / С. П. Миронова. – К., 2007. – 37 с.
2. Назарова Н. М. Системный подход в организации профессиональной подготовки учителя-дефектолога / Н. М. Назарова // Дефектология, 1993. – №3. – С. 78–84.
3. Яковлева И.М. Подготовка педагогов к работе с детьми, имеющими ограниченние возможности здоровья: Учебно-методическое пособие / И. М. Яковлева. М. : Издательство «Спутник +», 2012. – 133 с.

УДК 376-056.36

ТЮТОРСТВО В АСПЕКТІ ЕФЕКТИВНОСТІ КОРЕКЦІЙНО-АБІЛІТАЦІЙНОЇ РОБОТИ З ДІТЬМИ,